

С. Г. Пушик (Івано-Франківськ)

Княздвір на Гуцульщині

На основі аналізу подій і фактів з історії Галицько-Волинського князівства висловлюються міркування з приводу назв ряду населених пунктів Івано-Франківщини та часу їх виникнення. Авторські припущення можуть пролити додаткове світло на історію зв'язків між тодішніми Галичиною та Угорщиною.

У 1991 р. Коломия відсвяткувала свій 750-річний ювілей. При цьому нерідко забувають відзначити не таку вже й маловажну деталь: ювілей першої письмової згадки про неї. У Галицько-Волинському літописі в розповіді про події 1241 р. (подаю в тлумаченні Л. Маховця) наводяться такі слова Данила-Івана Романовича, князя Галицького: «Князь ваш я есть [а] ви повеління моего не сповняете і землю грабуете. Чернігівських бояр я не велів тобі, Доброславе, приймати, а дати волості галицьким. А коломийську сіль залишіть для мене». І він, [Доброслав], сказав: «Нехай буде так». У той же час, коли Яків сидів у нього, [Доброслава], прийшли Лазар Домажирець та Івор Молибожич, два беззаконники, із роду смердів, і поклонилися йому до землі. Яків тоді здивувався і запитував про причину, чому вони поклонилися. І Доброслав сказав: «Я дав їм обом Коломию». Яків тоді сказав йому: «Як ти можеш без княжого повеління оддати її сим обом, коли великі князі держать сю Коломию, щоб роздавати [сіль] оружникам? Сі ж обидва не достойні навіть Вотин держати»¹.

Зауважу, що Вотин — це теперішня Отинія. Якщо вже влітку 1241 р. стояла Отинія (Вотин), яка знаходилася далеко від солепромислів, то можна тільки уявити собі, що Коломиї було літ набагато більше. Скільки ж тоді?

Прямої відповіді на це питання літопис не дає, але на території Коломиї та в її околицях збереглося багато свідчень, які дають підставу віднести рік заснування Коломиї в дохристиянські часи. Тобто Коломиї більше як 1000 років.

Чому я так думаю?

На території приміського села Воскресінці в урочищі «Підзамчище» збереглося колишне озеро (тепер мочар, багно), що називається «П'ятниця». Про це місце розказують, що там стояла церква і потала (пішла) під землю. Працюючи над «Бусовою книгою» — про міфологію слов'ян, я зібрав багато таких переказів, і нині з упевненістю можу сказати, що тут стояло дохристиянське святилище. Всюди, де були такі храми, після їх зруйнування залишилася легенда про місто, що зникло, або про церкву, дзвіницю, чи каплицю*, що провалилася. Саме слово «церква» було відоме нашим предкам-язичникам, бо при перекладі релігійних церковних книг прижилося не грецьке «еклезія», а кельтське «церква (кірха)». Друге таке місце, де стояло дохристиянське святилище, — село Княздвір. Тут зафіксовано аналогічну легенду. Більше того, в тисовому лісі, на горі над Прутом, є сліди давнього замчиська або городища. Безперечно, тут стояв давній язичницький храм, а на тому місці згодом виник княжий двір. Літописна інформація однозначна: «Великі князі держать сю Коломию».

Якщо князі «великі», то тут, у тисовому лісі, мали свій літній двір володарі Галицького і Галицько-Волинського князівств. Не виключено, що в певний час тут сиділи й удільні володарі. Щодо чернігівських бояр, то вони прийшли з Новгород-Сіверського й Путивля із синами дочки Ярослава Осмомисла — Єфросинії, яка була дружиною героя «Слова

¹ Літопис руський. — К., 1989. — С. 399.

* Автор зібрав чимало переказів про токи, міста й корчми, що провалилися під землю, і все це вважає слідами дохристиянських святилищ. — С. П

о полку Ігоревім». У вересні 1210 р. галичани повісили Романа, Святослава і Ростислава Ігоревичів, але сіверські бояри певний час ще володіли волостями в Галичині. Князь Данило Романович виганяв їх звідси.

А тепер можемо назвати найдавнішу дату, коли тут, у Княздворі, з'явилися князі: приблизно 1067 року.

Звідки я взяв цю дату?

Допомогла назва ще одного галицького містечка. Називається воно Ланчин, знаходиться на берегах річки Прут, поблизу села Товмачика. Рік заснування його також губиться у сивій давнині. До складу місцевої селищної Ради входить село Добротів, де, очевидно, сидів Доброслав, який дістав догану від князя Данила за Коломию. А кому належав тоді Ланчин?

Гадаю, що назва цього населеного пункту і сіл Товмачика та Княздвора дає відповідь на це запитання. Засновник галицької династії князів Ростислав-Михайло Володимирович (1038—1067 рр.) був одружений з дочкою угорського короля Бели І, яка звалася Ланка. Містечко це належало княгині-королеві Ланці Белеївні, яка 3 лютого 1067 р. овдовіла в далекій Тмуторокані (тепер це Тамань).

Батько князя, Володимир, був найстаршим сином Ярослава Мудрого. Він сидів князем у Новгороді на Волхові. Було йому всього 32 роки, коли помер. Ярослав Мудрий пережив сина на два літа. Помираючи, він просив синів не зобижати сироту Ростислава-Михайла, який у спадщину одержав Галичину, але йому довелося утікати від стривів (дядьків) своїх аж на край землі. У Тмуторокані Ростислав-Михайло Володимирович сидів тільки два роки. Літописець розповідає: «Коли Ростислав [Володимирович] сидів у Тмуторокані і брав данину в Касогів і в інших землях, то греки, убоявшись його, послали [туди] з обманом катепана*. І коли той прибув до Ростислава і ввійшов йому в довір'я, то складав йому честь Ростислав. І одного разу, коли пив Ростислав із дружиною своєю, сказав катепан: «Княже! Хочу я за тебе пити!» І той мовив: «Пий!» Він тоді, випивши половину чаші, половину дав князеві пити; притиснувши пальцем у чашу,— бо мав він під нігтем смертну трутизну,— [катепан] дав [її] князю, прирікши смерть за вісім днів. І той випив, а катепан, прийшовши до Корсуня, сказав, що в сей день помре Ростислав. Так воно й сталося. А сього катепана **побили** камінням люди корсунські. Був же Ростислав муж доблесний у бою, а на зріст ставний, і красен лицем, і милостивий до убогих. Помер же він місяця лютого в третій день, а тоді покладений був у церкві святої Богородиці [у Тмуторокані]». (Переклад Л. Махновця)².

Князю виповнилося тоді 29 років.

Молода вдова Ланка Белеївна повертається з далекої Тмуторокані в Галичину, а з нею й діти: Рюрик, Володар, Василько і дочка, яку посватав був князь Давид Ігоревич, брат Володимира Мономаха. Мабуть, спершу вона поселилася з дітьми у княжому дворі над Прутом, де нині село Княздвір Коломийського району, або перебувала тут тільки влітку. Їй належало й теперішнє селище міського типу Ланчин, що дістало назву від її імені. Легко здогадатися, чому сусіднє село — Товмачик. Вона, угорка, раніше живучи в Тмуторокані, не могла так швидко опанувати мову галичан, тому й користувалася послугами товмача — перекладача, якому належало село на Запрутті. Звідси їй було близько до Угорщини, особливо якщо зважити на те, що добиралися на Закарпаття короткими дорогами через полонини.

Очевидно, що коломиїська сіль уже тоді «годувала» княгиню Ланку Белеївну, її дітей, обслугу. Можливо, що й поховали її в Ланчині. Щоправда, на час її смерті сини вже були славетними володарями: Рюрик сидів на столі у Перемишлі, Володар — у Звенигороді, Василько,

* Катепан — імператорський намісник, вищий воєначальник.

² Літопис руський.— С. 103.

якому волинський і київський князі згодом викололи очі,— в Тереховлі. Якщо зважити на те, що Галич стає столицею всіх цих земель тільки в 1141 р., коли син Володара Володимирко об'єднав їх (Перемиське, Звенигородське та Тереховельське князівства), то напрошується цікавий висновок. До того часу в Галичі могла бути володаркою Ланка Белеївна, жона Ростислава Володимировича. Тут вона могла доживати віку, а потім передати вотчину онукові Ігореві-Іванові Васильковичу. Очевидно, що вона сприяла тому, аби інший її внук — Володимирко — посватав також угорку, Софію (дочку угорського короля Коломана). Від цього шлюбу народився Ярослав Осмомисл.

Якщо під таким кутом зору глянути на пізніші події в Галичині, на постійні угорські зазіхання на цей край, то більш-менш стає зрозуміло, що першу скрипку в цих подіях відігравали жінки. Чи не першою княгинею-угоркою в Галичині була Ланка, якій належав Ланчин. Сама вона жила, мабуть, у Галичі, а влітку — у Княжому дворі, на горі, порослій тисовим лісом, де колись діяло дохристиянське святилище.

Ідучи сюди, княгиням та князям доводилося долати вброді Прут. Безперечно, що в іншому місці була кладка, а може, й підвісний міст. Річки тоді були набагато повноводніші, ніж тепер. Звідси, мабуть, походить і назва: «коло мії», тобто «коло броду-мілини». А ще звідси стелилася коротка дорога до Угорщини — тільки гори подолати.

Зв'язки Галичини з тодішньою Угорщиною вимагають окремого дослідження. Анонімний автор хроніки про появу угрів у Паннонії засвідчує, що угорці-переселенці довго гостювали у волинського та галицького князів ще 896 р., взяли немало контрибуцію, а ще заложниками — синів галицького володаря, ім'я якого невідоме. Очевидно, що з галицькими правителями пошлюбилися не тільки Ланка та Софія.

Впадає в око, що автор «Слова о полку Ігоревім» чомусь з великою увагою ставиться до цієї країни, називаючи гори Угорськими і коней угорськими. Зрозуміло, що йдеться тут про Карпати й про коней гучульської породи. Але це тема окремої розмови. Мені ж хотілося тільки висловити припущення про назву селища міського типу Ланчин, що походить від імені княгині Ланки Белеївни — жони Ростислава Володимировича, отруєного в Тмуторокані, діти якого (Рюрик, Володар і Василько) посіли княжі столи в Галичині, а також вказати на причину того, чому Галич став столицею об'єднаного князівства аж у 1141 р., хоч галицька сіль згадується набагато раніше.

Одержано 20.01.92.

На основе анализа событий и фактов по истории Галицко-Волинского княжества высказываются соображения по поводу названий ряда населенных пунктов Ивано-Франковщины и времени их возникновения. Авторские предположения могут пролить дополнительный свет на историю связей между тогдашними Галицией и Венгрией.